

ŽIVOT GOTTLANDU

1

Při autorských besedách v zahraničí bývá zvykem, že autor čte několik stránek z originálu své knihy. Četl jsem *Gottland* polsky v mnoha zemích, a přestože mezi posluchači nebylo mnoho těch, kteří by mi rozuměli, nebo tam nebyli žádní, vždycky jsem se hluboce styděl.

Některé věty nezněly tak, jak by měly. Hlasité čtení prozrazovalo špatný rytmus, někdy špatný slovosled, někdy chybějící legato tam, kde by na sebe věty měly navazovat, protože – věřte mi – staccatem neměla být psána celá kniha. Jazyk *Gottlandu* je jazykem novinářským, ne literárním. (Pokud se mé texty něčím liší od textů novinářských, není to jazyk, nýbrž způsob popisu událostí a konstrukce, občas jiná než v typických časopiseckých reportážích.) Ať už je můj způsob psaní jakýkoli, dospěl jsem k názoru, že stojí za to opravit něco, co skřípe. Opravuji to tedy deset let po prvním vydání této knihy.

Nejsem první. Egon Erwin Kisch a Hanna Krallová – to jsou dva autoři, kteří své knihy opravovali mnohokrát. Hanna Krallová z důvodů čistě literárních – domnívá se totiž, že je v nich ještě stále příliš mnoho slov.

V kapitole Ani krok bez Bati jsem provedl pár faktografických oprav. Když jsem psal tento text v roce 2002, neměl jsem k dispozici některé zdroje anebo jsem se dostal jen ke zdrojům ne-

ověřeným. Opravy jsem provedl díky Pavlovi Velevovi z Nadace Tomáše Bati ve Zlíně a dr. Zdeňkovi Pokludovi z Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, kteří mi poskytli informace ověřené.

Překladatelé mých knih mě někdy upozorňovali, že něčemu nerozumějí nebo že v nějaké scéně nevidí logiku. Za připomínky děkuji zejména Heleně Stachové (čeština), Margot Carlierové (francouzština), Antonii Lloyd-Jonesové (angličtina) a Marzeně Borejczukové (italština).

Překladatelka do italštiny například žádala o vysvětlení, co znamená tato věta o Lídě Baarové (Jen žena):

„Její poslední rolí (1982) byla role největší protifašistické herečky Marlene Dietrichové.“

Jenže věta měla znít takto (jak zní v tomto vydání):

„Poslední divadelní rolí v jejím životě byla role ve *Svědckovi obžaloby* (1982), kterou ve filmové verzi hrála největší antifacistka mezi herečkami Marlene Dietrichová.“

Naskýtá se otázka, proč nikdo podobné chyby neobjevil před prvním vydáním. Vysvětlení je jednoduché: jak autoři, tak redaktoři čtou text tolikrát, že dochází k únavě materiálu, prostě si na text zvyknou. V *Gottlandu* není těch chyb mnoho, ale stojí za to se zmínit o roli překladatelů mých knih. Objevují v překládaných titulech problémy důležité jak pro autory, tak pro redaktory.

Knihy může autora trápit. Může ho také tlačit – což je v tomto případě lepší slovo. Tlačit nějakým drobným detailem. Jako by to bylo zrníčko písku v botě, jež znemožňuje chůzi. Přiznávám, že mě léta tlačilo několik slov. Nebyla výstižná. Znáám přece lepší, hovorovější. Jan Parandowski, autor mé oblíbené knihy *Alchymie slova*, napsal, že se literatura buď celá, nebo v některých žánrech brání mluvené řeči. Reportáž se jí nejen nebrání, ale dokonce jí potřebuje k životu. Jako člověk potřebuje kyslík.

Také mě trápila jedna informace, kterou jsem v kapitole o rodině Baťových uvedl jako fakt. Reportér musí někdy použít svou představivost, aby situaci zobrazil v úplnosti. Čtenář by ovšem měl být informován, že nejde o ověřená fakta nebo fakta, která svědkové předkládají jako ověřená. Když jsem psal o manželce Tomáše Bati (které se nedařilo otěhotnět), že po návratu domů uvažuje, zda by strom, který nerodí ovoce, neměl být pokácen, znělo to jako informace, kterou jsem si ověřil. Hrdinka je sice už po smrti, ale vím to od někoho, kdo ji znal. Proto v současném vydání naznačuji čtenáři, že to možná není pravda, hned v úvodu věty. Nyní ta věta zní: „Představuji si, že po návratu domů přemýšlí, jestli by se strom, který nerodí ovoce, neměl pokácet.“

Dnes jsem si jist, že se nedopouštím žádného přechinu proti umění reportáže. Ale onen neověřený předpoklad, týkající se paní Baťové, mě léta trápil.

Představivost reportéra patří do kategorie faktů. Pokud si něco vymyslíme, stává se to faktem, protože myšlení je činnost. Ale čtenář by měl vědět, že je to fakt, který se zrodil v nás samých, a ne mimo nás.

Parandowski tvrdil, že kniha již první den po vydání odmítá autorovi poslušnost.

Proto své někdejší i dnešní čtenáře *Gottlandu* ujišťuji, že jim tentokrát předkládám knihu, která mě poslouchá.

Samozřejmě jen do té doby, než vyjde další vydání.

2

Když jsem napsal *Gottland*, honem jsem usmažil hamburgera. Neměl být moc velký, zato dostatečně měkký, určený k rychlé

spotřebě. K podávání ve všech zemích (opakovatelnost je svatou McZásadou). Ne všichni autoři vědí, že po dopsání knihy je ze všeho nejdůležitější usmažit hamburgera.

„Možná jsi napsal něco hodnotného, možná jsi také použil slov jako Kafka, ale nezapomínej, že kniha je show-byznys,“ přesvědčoval mě kolega z televize. „Potřebuješ tři hotové, efektní věty, o čem ta kniha je. Takové, které budou srozumitelné všude, v každé kultuře.“

Můj hamburger tedy vypadal takto:

„Napsal jsem knihu o tom, že někdo nebo něco mění lidi ve šváby a jak na to ti lidé reagují. Počínaje absolutním souhlasem a přímo schizofrenickou přízpůsobivostí – až po útěk ze života a sebevraždu.“ To je vše.

Ať se autorský večer konal v moderním knihkupectví v Miláně nebo v alternativním klubu v Moskvě, vsunul jsem před svůj hamburger rafinovaný malý předkrm. A ten zněl: „Navazuji na *Proměnu* Franze Kafky a“...

Díky tomu se okamžitě začalo mluvit o duchu Franze Kafky, „kterým je přece celý *Gottland* prodchnut...“ A navíc je v knize kapitola o stále žijící, tehdy čtyřiaosmdesátileté Kafkově neteři, dceři jeho oblíbené sestry Ottly.

Zatímco dnešní pražské hospody imitují hospody, do kterých chodil Kafka, a skutečně vypadají, jako by z nich před chvílí odešel, ačkoli vznikly až po roce 2000, a navzdory tomu, že dům, v němž se narodil, už neexistuje, ovšem jiný si na něj beztrestně hraje – ona jediná imitací není. To jsem napsal. Paní Neimitace bydlí v pátém patře jednoho domu na Starém Městě.

Roku 2004 se mi podařilo proniknout do předsíně Věry Saudkové. (Uvádím dnes její příjmení, v prvním vydání *Gottlandu* je uvedena pouze iniciála S., měl jsem totiž pocit, že paní Věra

má ráda soukromí.) Nechtěla se mnou mluvit. (Známa česká dokumentaristka mi řekla, že je to velmi plachá bytost.) Nikdy nikomu rozhovor neposkytla. Ani Američané si nedokázali koupit její vyprávění. Když jsem tam tak před ní stál, přešlapoval z jedné nohy na druhou a prosil ji o rozhovor, řekla mi: „Napište mi prosím, o čem byste chtěl se mnou hovořit. Odpovím v řádném termínu.“

Když se mi přesto podařilo vyslovit jednu otázku („Jak se cítíte v jedenadvacátém století?“), zase odpověděla: „Pošlete mi prosím v té věci dopis. Odpovím v řádném termínu.“

Rozhovor jsem sice neměl, ale pointa byla boží.

Z návštěvy se zrodila formulka, která uspokojovala jakousi podvědomou touhu: Kafkova neteř nemůže být obyčejnou ženou, musí to být postava z Kafky. Tím, že odmítala rozhovor a žádala o napsání dopisu, se ideálně zapsala do kafkovského vzorce marného čekání.

Když kniha vyšla v zahraničí, posloužila Věra Saudková vydavatelům ve všech zemích (ale i mé hrdosti) jako maličký literární klenot. V tiskových materiálech se zdůrazňovalo, že se „na stránkách *Gottlandu* objevuje mimo jiné i záhadná postava Kafkovy neteře, kterou autor navštívil v domě, kde bydlí“. Pro knihu o Česku a Československu (zvláště když Československo samo o sobě bylo důkazem, že Kafka je realistický spisovatel), prostě pro takovou knihu bylo vyprávění o žijící tajemné neteři přímo drahocenné.

Jak vidíte, milí čtenáři, tak mi, přestože se mnou odmítla hovořit, dala dárek.

Věru Saudkovou jsem uzavřel a zabalil do několika desítek vět. Začala fungovat (v mé hlavě i v anekdotách, které jsem vyprávěl na svých autorských večerech) jako uzavřená povídka.

Po té návštěvě jsem se léta díval na dům, kde bydlela, s jakýmsi vzrušením. Občas jsem zazvonil na zvonek, ale nikdo se neozval. Nejprve jsem si myslel, že se vzhledem k svému věku paní Věra ocitla v nějakém zařízení s pečovatelskou službou. Po několika letech mi přišlo samozřejmé, že zemřela, což mě kupodivu uklidnilo. Měl jsem totiž Věru Saudkovou už jen pro sebe, nikdo mi ji nemohl ukrást. Byla lapena jednou provždy jako muška v jantaru. A ten jantar byl můj!

Jenže žádné vyprávění, má-li být pravdivé, milí čtenáři, nemůže být uzavřené. Ani to, které jsem tisíckrát vyprávěl.

Věra Saudková žije a jako devadesátiletá poskytla svůj první rozhovor.

Jenže ne mně!

Navíc při tom rozhovoru kouřila cigaretu.

(Říkala, že kouří už jedenaosmdesát let, tedy od svých devíti.)

V Čechách to byla událost. Týdeník *Reflex*, který rozhovor otiskl, začal konstatováním, že oni ten rozhovor mají, zatímco mně se nepodařilo s Věrou Saudkovou promluvit.

Se závistí (pozitivní) čtu v *Reflexu*, co jim řekla.

Přečetla všechny Kafkovy knihy. Vždycky si při jejich četbě vyčítá, že jí to málo říká anebo že tam čte něco jiného, než Kafka napsal. „Jsem nesvá z toho, že mu nerozumím, jak bych měla,“ svěruje se novinářce. „Vlastně jsem se nesetkala s českým čtenářem, který by se z Kafky mohl zfanfrnět. Šílenství, které kolem Kafky panuje, je mi protivné. [...] Před lety ke mně na nějaké konferenci,“ říká na další otázku, „přišel neznámý muž, položil mi ruku na rameno a zajíkávě řekl: ‚Dovolte, abych se dotkl ramene, pod nímž proudí ta krev! Kafkovská krev!‘ Udělalo se mi nevolno, utekla jsem pryč. Kdysi se mě jeden vědátor například zcela vážně ptal, jestli se Kafka počurával.“

„Co jste mu na to řekla?“ otázala se novinářka.

„Není mi známo. V naší rodině se o tom nehovořilo.‘ Zájem kafkologů mě provází celý život. Věřte mi, že to není nic příjemného. Navíc, co já můžu o Kafkovi vyprávět? Vždyť umřel, když mi byly tři roky.“

„Vaše maminka knihy svého bratra četla.“

„Nevím. Maminka moc velký čtenář nebyla. Dědeček Hermann Kafka ale knížky svého syna vůbec neuznával – škrábáním se pořádný chlap neživí. Když mu Franz přinesl svou první knihu, dědeček prý řekl: ‚Polož to na noční stolek.‘ To byla v naší rodině okřídlená věta. Další rodinné pořekadlo bylo: ‚Nicht vor dem Vater! – Hlavně ne před tatínkem!‘ [...] Babička Julie dbala na to, aby dědečka nic nerozzlobilo.“

„Váš syn Vojtěch před lety znovu přeložil Kafkův *Dopis otci*. Zvolil při tom oslovení ‚nejmilejší tatínku‘ místo ‚drahý otče‘.“

„Kafkologové se kvůli tomu čertili, jeden významný germanista ovšem dal Vojtěchovi za pravdu. Vojtěch to přeložil správně. Co já si pamatuju, u Kafků se říkalo buď ‚Vater‘, nebo tatínek. ‚Otče‘ by nikdo neřekl. [...] U Kafků se mluvilo jako v jiných pražských židovských rodinách – česky s německými výrazy.“

Věra Saudková si myslí, že je štěstí umřít v posteli. Tak zemřel dědeček čili Franzův otec, tak zemřela jeho matka. Jejich tři dcery, Elli, Valli a Ottla, zemřely v koncentračním táboře.

„Vás a vaši sestru před koncentrákem zachránilo to, že jste měly árijského otce,“ říká novinářka. V další části rozhovoru následuje dojemné vyprávění, jak zřejmě Ottla navrhla na začátku okupace manželovi rozvod, aby mohl od nich odejít a zůstat nadále státním úředníkem. Sama se pak tolik bála transportu, že kdykoli někdo zvonil, schovávala se za skříň. Nakonec zahynula v Osvětimi a jejím dcerám zůstaly jen její dopisy. Psávala v nich

vždycky: „Pozdravujte slečnu Ua ua.“ To bylo krycí jméno tatínka, který si s ní a její sestrou, když byly malé, hrál na indiány. Velmi jí záleželo na tom, aby její muž netrpěl pocitem viny.

Z rozhovoru vyplývá, že pro Věru Saudkovou je jedenadvacáté století lepší než to dvacáté.

Oním dítětem štěstěny, kterému Kafkova neteř poskytla rozhovor, je Hana Benešová, autorka skvělého reportérského cyklu *České osudy*. Říká, že získat rozhovor bylo překvapivě snadné.

Požádala Věru Saudkovou o rozhovor, ta odmítla jako všem ostatním. Jenže Hana poslala paní Věře dopis, v němž napsala, o čem by s ní konkrétně chtěla mluvit. Po několika dnech (v řádném termínu) přišla odpověď, že stará paní souhlasí.

Hano Benešová, jsi úžasná! Věra Saudková mi přece jasně řekla: „Pošlete mi prosím v té věci dopis. Odpovím v řádném termínu.“

Vypráví se židovská anekdota, jak se Icik už dvacet let modlí k Pánubohu, aby vyhrál v loterii, a ono pořád nic. „Panebože,“ říká, „proč mi nedopřeješ štěstí a nedovolíš vyhrát?“ Nato se rozestoupí mraky a ozve se Bůh: „Iciku, dej mi šanci a kup si los!“

Já si los nekoupil.

*(Text byl publikován v knize *Láska nebeská jako kapitola s názvem Hamburger s Kafkovou krví.*)*

3

Mnoho čtenářů se mě na mých autorských večerech ptá, co dnes dělají moji hrdinové nebo zda má příběh nějaké pokračování.

Malý přehled:

Tomáš Baťa – Tomík, kterého jsem se ptal, jak žít – zemřel roku 2008.

Lída Baarová se v Česku dočkala několika knih o sobě. Češi o ní pořád rádi čtou, což by si zasloužilo psychologickou analýzu.

Stalinův pomník se také konečně dočkal samostatných publikací. Jednou z nich je skvělá monografie *Případ Stalin: Historická a literární studie Stalinova pomníku v Praze*, kterou napsala Hana Píchová (Praha 2014). Autorka je profesorkou na University of North Carolina, Chapel Hill a mnohokrát se odvolává na *Gottland*. Druhou knihou je *Žulový Stalin: Osudy pomníku a jeho autora*, kniha Rudy Cainera (Praha 2008), prohlašovaná za literaturu faktu. Autor, Čech žijící ve Vídni, vykonal úžasnou dokumentární práci. Několikrát mě při čtení překvapil. Cituje například rozhovor sochaře Švece se svou milenkou. Byl jsem tak fascinován jeho reportérskou důkladností (mně se nepodařilo proniknout do takových podrobností), že jsem mu poslal gratulaci. Odpověděl, že si ten rozhovor vymyslel, protože kniha má přece svá práva.

Karel Gott získal v roce 2015 počtyřicáté Zlatého slavíka (nyní se ta cena jmenuje Český slavík, ale obecenstvo dává přednost staršímu názvu). V roce 2016 a 2017 také.

Roku 2008 se oženil se ženou o sedmatřicet let mladší, mají dvě dcery.

Podle svědků, které citoval Český rozhlas, prolistoval Karel Gott v letadle do Las Vegas, kam letěl na svou svatbu, knihu *Gottland*, pozorně si přečetl kapitulu *Život je chlap a řekl vedle sedící snoubence*: „To mi zkazilo celé Las Vegas.“

Pokud je to pravda (rozhlasový pořad připravila jedna z nejserioznějších redaktorek Jana Klusáková a nemyslím, že by si dovolila něco vymýšlet), pak mě to mrzí.

S Karlem Gottem jsem se v životě sešel několikrát, byl jsem dokonce pozván do jeho domu. Když jsem tuto knihu psal, dbal

jsem na to, abych necitoval nic z našich soukromých rozhovorů. Gott ovšem nemohl chybět v knize, v níž se vypráví o této části Evropy, neboť už je ikonou. Proto jsem poctivě citoval jen jeho autorizované výpovědi pro česká média. Pokud mu tedy něco pokazilo jeho svatební pohodu, byl to jeho vlastní jazyk.

Jde-li o vývoj jeho názorů na svět, pak v deníku *Lidové noviny* prohlásil, že za katastrofu tsunami, která zasáhla jihovýchodní Asii, stojí „tajemné síly a lidé, kterým ta katastrofa přišla vhod“.

Nadále si Karla Gotta jako zpěváka velmi cením.

Když kniha *Gottland* vyšla roku 2007 v Česku, objevil se požadavek zákazu jejího prodeje.

Nebyl to samozřejmě požadavek národa, nýbrž představitelů muzea Gottland.

Obě česká nakladatelství byla vyzvána, aby okamžitě zastavila prodej knihy a stáhla ji ze všech knihkupectví. Muzeum Gottland rozeslalo dopisy do všech českých velkoobchodů s varováním, že prodej knihy je v rozporu se zákonem, protože porušuje pravidla konkurence. Název *Gottland* je prý vyhrazen jen a jen pro muzeum Karla Gotta.

V celé České republice uposlechl výstrahy pouze jeden knihkupec v Ostravě. Schoval knihu do skladu a na své webové stránce nahradil název *Gottland* písmeny *Gxxxxxxd*.

Česká a polská nakladatelství vydala prohlášení, že název knihy nezmění a že ji budou prodávat dál. Chráněna může být výrobní značka, ale nikdo nemá právo bránit užívání nějakého slova v literatuře. Název knih je součástí literatury a ta musí být svobodná.

Nakladatelství od svého stanoviska neustoupila, a tak bylo nuceno ustoupit muzeum.

Ostravský knihkupec znovu dal knihu do výlohy.

Muzeum Gottland už dnes neexistuje a jeho majitel Jan Mořovský, který se roku 2008 na služební cestě ztratil, se stále ještě nenašel. Bulvární tisk spekuluje, že žije na Bermudách.

Manžel Heleny Vondráčkové Martin Michal, majitel koncertní agentury, zažaloval Martu Kubišovou pro finanční ztráty, které utrpěl, když zrušila turné obnoveného souboru Golden Kids. Kubišová mu měla zaplatit odškodné ve výši jeden milion tři sta tisíc korun. Hájila se argumentem, že na koncerty neexistovala žádná písemná smlouva a že je zrušila proto, že se s Helenou Vondráčkovou nedohodla na jejich umělecké koncepci. Média a veřejné mínění sledovalo proces po sedm let, většina lidí fandila Kubišové.

Panoval všeobecný názor, že jde o proces Heleny Vondráčkové proti Martě Kubišové. Nejvyšší soud České republiky potvrdil rozsudky nižších instancí a uznal, že Marta Kubišová je nevinná.

Jaroslava Moserová zemřela 24. března 2006, tedy v době, kdy jsem tuto knihu psal.

Rodiče Zdeňka Adamce mi odmítli poskytnout rozhovor i několik let po jeho smrti, a dokonce i poté, co *Gottland* vyšel česky. Odmítli ho i všem ostatním novinářům.

Gottland byl čtyřikrát uveden v divadle. Tři inscenace byly v Česku: ve Švandově divadle v Praze, v Národním divadle moravskoslezském v Ostravě a v projektu LiStOVáNí (zájezdový soubor) Lukáše Hejlíka. V Polsku ho jako muzikál hrálo Divadlo zábavy (Teatr Rozrywki) v Chorzowie.

Absolventi a studenti pražské filmové školy FAMU se touto knihou inspirovali a natočili šest dokumentárních etud pod společným názvem *Gottland*.

Stále dostávám dopisy od čtenářů z jednadvaceti zemí, kde byla kniha vydána.

Dva nejdůležitější dopisy jsem však dostal z Česka a týkaly se kapitoly Ani krok bez Bati. V jednom psal čtenář, že se konečně někdo odváží napsat pravdu o Baťových – byla to příšerná rodina krvelačných kapitalistů, která si nevážíla obyčejného člověka, ponižovala ho a vykořisťovala. Ve druhém dopise mě čtenářka chválila: konečně jsem prý obrátil pozornost k tomu, že Baťové byli socialisty, pro něž bylo ze všeho nejdůležitější blaho jejich zaměstnanců, a proto jim poskytli vzdělání, práci, kulturu a důstojnost.

Takové rozporuplné reakce na své texty miluji.

Jednou slyším, že *Gottland* je kniha napsaná z hlediska Poláka a vůbec to není kniha o opravdových Češích, je to spíše projekce Poláka, který by takhle chtěl Čechy vidět. Ale nemá to s nimi nic společného.

„Ano, souhlasím, skvěle vyjádřeno,“ říkám a souhlasně přikyvuji hlavou.

Jindy zase slyším, že *Gottland* je kniha, která se dotkla toho, co je na Češích nejopravdovější, a oni sami se diví, jak dobře jsem popsal jejich mentalitu a osud.

„Ano, souhlasím, skvěle vyjádřeno,“ říkám a souhlasně přikyvuji.

Někdo mi říká, že *Gottland* je pro Čechy nepřijemný, protože je líčí jako zbabělce.

„Popsal jste je pěkně jízlivě!“

„Ano, souhlasím, skvěle...“ říkám a přikyvuji...

Někdo další konstatuje, že je to další pokus Čechy pochopit a že se k nim stavím velmi vlídně.

„Ano, souhlasím...“ říkám...

Jiný zas ví, že je to v Čechách velký hit.

„Ano, souhlasím...“ říkám...

Někdo zas tvrdí, že se ta kniha Čechům ani trochu nelíbí.

„Ano, souhlas...“

A tak dále.

Proč reaguji souhlasně na všechny protichůdné názory?

Protože si myslím, že dílo má žít svým vlastním životem.

A také proto – a zde se odvolávám na svůj oblíbený knižní esej Jana Parandowského *Alchymie slova* a budu ho citovat z paměti –, že reakce na knihu je výkladní skříň intelektuálních schopností čtenáře. Jakmile je kniha vytištěna, patří už někomu jinému. „Ani ten nejnesmělejší čtenář se nedokáže ubránit pokušení vepsat vlastní duši do textu duše cizí.“

A mne jako reportéra velice zajímá, jak se lidé chovají a co si myslí. A nebudu jim to brát.

Mariusz Szczygiel